

УДК 374.1; 303.823.23

Левківська К. В.

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті представлено результати емпіричного дослідження актуального стану аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу на рівні педагогічних і учнівських колективів. На рівні педагогічних працівників висвітлено кількісні та якісні результати оцінювання педагогами цінностей з позиції їх поширеності у суспільстві, сфері освіти загалом та конкретних навчальних закладів; визначено ступінь узгодженості цінностей на різних рівнях освітнього простору, а також ступінь їх реалізації у навчально-виховному процесі освітніх установ; встановлено основні тенденції формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів; охарактеризовано рівень реалізованості сучасних теоретичних педагогічних підходів у освітній процес інноваційних навчальних закладів як детермінант формування цінностей. На рівні учнівської молоді охарактеризовано тенденції формування цінностей старшокласників як результату діяльності інноваційного навчального закладу за двома стандартизованими психодіагностичними методиками – «Методикою для визначення типу спрямованості особистості» (Т. Данилова) для діагностики структури спрямованості особистості, виявлення ступеню представленості в ній гуманістичної складової і «Методикою вивчення зміни ціннісних орієнтацій» (Л.Д. Столяренко), побудованою на класифікації цінностей М. Рокича, яка дозволяє визначити тенденції змін, що відбуваються в мотиваційній сфері досліджуваних.

Ключові слова: *емпіричне дослідження, цінності, ціннісні засади, аксіологічна сфера, інновації, інноваційні навчальні заклади, організація дослідження, методи дослідження.*

Постановка проблеми. Актуальність вивчення ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів визначається потребами систематизації наявного досвіду інноваційної навчально-виховної діяльності та її впливу на окремі показники результативності середньої освіти; виявленні основних тенденцій розвитку аксіологічної сфери освітнього простору; вивченні актуального стану аксіологічних засад діяльності закладів середньої освіти для визначення напрямів проектування оптимізації інноваційної діяльності освітніх установ. Сучасна освітня парадигма визначає потреби загальноосвітніх навчальних закладів у зміні цілей, змісту, форм і методів навчально-виховної діяльності школярів відповідно до загальнолюдських цінностей та запитів щодо формування громадянського суспільства в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Сутність і зміст інноваційної педагогічної діяльності закладів освіти різного рівня розглянуто у працях І.М. Дичківської [1], Л.В. Козак [2], Н.С. Тимошук [3], А.Д. Цимбалару [4], О.І. Шапран [5] та ін. Однак цінності діяльності інноваційних навчальних закладів ще не виступали предметом окремого дослідження. Відповідно, **основними завданнями** статті визначаємо: проведення кількісного та якісного аналізу результатів емпіричного дослідження аксіологічної сфери діяльності інноваційних навчальних закладів; формулювання основних тенденцій наявного стану реалізації ціннісних засад діяльності педагогічного та учнівського колективів ЗНЗ.

Основний текст. Для вивчення наявної ситуації сформованості, прояву та впливу цінностей основних суб'єктів освітнього простору на результати навчально-виховної діяльності нами було проведене емпіричне дослідження актуального стану аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу. Дослідженням було охоплено 152 педагогічних працівники інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів (у тому числі 78 педагогів контрольної групи та 74 – експериментальної групи) і 352 учні середнього та старшого

шкільного віку, що навчаються у інноваційних загальноосвітніх навчальних закладах (з них 180 учнів контрольної групи та 172 учнів експериментальної групи).

На рівні педагогічних колективів інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів як суб'єктів освітнього простору нами було проведено опитування, спрямоване на оцінку цінностей діяльності інноваційних навчальних закладів і теоретичних підходів, що забезпечують їх формування. Розглянемо отримані результати опитування.

Оцінювання педагогами цінностей з позиції їх поширеності у суспільстві, сфері освіти загалом та конкретних навчальних закладів мало на меті визначити ступінь узгодженості цінностей на різних рівнях освітнього простору, а також ступінь їх реалізації у навчально-виховному процесі освітніх установ.

Аналіз отриманих емпіричних даних свідчить, що в середньому існує тенденція до зростання показників реалізованості цінностей у навчальних закладах (показник 6,0 для контрольних груп і 5,9 для експериментальних груп) в порівнянні з суспільством (відповідний показник 5,9 для обох груп респондентів) та сферою освіти (показник 5,8 для обох груп). Такі дані свідчать про наявність декількох тенденцій:

- виявлено низький рівень прояву цінностей на усіх проаналізованих рівнях – оскільки оцінювання проводилося за 10-ти бальною шкалою, то отримані показники (5,8 – 6,0) свідчать про недостатність реалізованості визначених цінностей;

- на рівні суспільства і громадської думки прояв визначеної системи цінностей є нижчим, аніж у сфері освіти та інноваційних навчальних закладах – тобто практична реалізація цінностей у навчально-виховному процесі знаходиться під впливом суспільної думки, що визначає пріоритетні цінності і, відповідно, знижує ефективність впливу;

- розподіл оцінки значимості та прояву цінностей є сильно стратифікованим залежно від значення кожної окремої цінності (від 4,0 –

середня оцінка альтруїзму як суспільної цінності і 4,1 – оцінка емпатії як цінності суспільства до 8,8 як оцінки ціннісного ставлення до матеріального добробуту у суспільстві; тобто різниця в показниках оцінювання подекуди менше/більша вдвічі, що свідчить про нерівномірність розподілу результатів оцінювання;

- оцінка цінностей за деякими шкалами та рівнями сильно відрізняється між собою; наприклад, за шкалою «життя як цінність» на рівні суспільства отримано показник 8,0, в той час як на рівні сфери освіти відповідний середній показник обох груп становить 6,5; аналогічно за шкалою «освіта» на рівні суспільства отримано середній показник оцінювання 6,8, а на рівні сфери освіти – 8,0. Тобто, спостерігається значна відмінність у оцінках прояву цінностей на різних рівнях, що свідчить про їх неузгодженість.

Аналіз отриманих результатів за окремими шкалами опитування дозволяє зробити наступні висновки.

1. На рівні суспільства найнижче респондентами обох груп оцінено цінності: альтруїзм – 4,0; безпека – 4,2; гармонія – 4,2; демократизм – 3,8; емпатія – 4,1; совість – 4,3; тобто група загальнолюдських цінностей, що визначають ефективність комунікацій. Це вимагає врахування потреби у формуванні цінностей, що забезпечують успішність комунікацій і конструктивної взаємодії як окремих людей, так і різних соціальних груп у суспільстві.

2. Найвищі результати опитування педагогів щодо впровадженості й реалізованості окремих цінностей у суспільстві отримано за шкалами: сім'я – 8,0; прагматизм – 8,0; матеріальний добробут – 8,8; соціальний статус – 7,9. Це відображає, з одного боку, прагматичність сучасного українського суспільства та переважання матеріальних і статусних цінностей; з іншого боку – усвідомлення ролі сімейних зв'язків та сім'ї як інституту соціалізації людини. Тобто постає необхідність популяризації гуманістичних цінностей у навчально-виховному процесі інноваційних навчальних закладів, що створюють основу демократичного суспільства.

3. У сфері освіти найнижчі оцінки отримали цінності: альтруїзм – 4,1 і емпатія – 4,2. Найвище респондентами оцінено соціальний статус – 7,7; освіта – 8,0; навчання – 7,9; знання – 7,8. Такі показники частково відповідають результатам оцінювання цінностей на рівні суспільства і свідчать про вагомий взаємозумовлений вплив ціннісних сфер. Однак виявлено вагому частку специфічних цінностей сфери освіти (знання, навчання, власне освіта), хоча, як свідчать результати інших шкал, вони мають швидше декларований характер, оскільки не знаходять відображення у інших сферах.

4. На рівні впровадження цінностей у навчально-виховний процес конкретних ЗНЗ найнижче оцінено: гармонію – 4,8; емпатію – 4,8; самоповагу – 4,9; цілісність – 4,9. Тобто, у освітньому процесі наразі не є реалізованими визначені цінності, що вимагає зміни підходу до організації навчально-виховного процесу на гуманістичних і особистісно орієнтованих засадах. Найвище за результатами опитування респондентами визначено реалізацію таких цінностей, як: друзі – 7,8; навчання – 7,8; освіта – 7,8. Цікавим виявленим фактом, на нашу думку, є наявність у таких оцінках потреб усіх суб'єктів освітнього простору – дітей (дружба і спілкування як основна цінність) і вчителів (навчання й освіта як основне завдання педагогічної професії).

5. Вважаємо за важливе відзначити значне переважання негативних оцінок щодо цінностей на рівні суспільства – тобто це може свідчити про розчарування респондентів у ціннісній сфері сучасного українського суспільства. Натомість незначна кількість занадто низьких оцінок цінностей у сфері освіти і на рівні ВНЗ може говорити про тенденцію до збереження цінностей-цілей та цінностей-засобів педагогічної діяльності.

Наступним досліджуваним нами показником рівня впровадження ціннісних засад у діяльність інноваційних навчальних закладів є реалізованість сучасних педагогічних підходів у освітній процес. Опитування педагогічних працівників щодо реалізації теоретичних підходів в діяльність

інноваційного навчального закладу, які дозволять ефективно формувати цінності учнів свідчить про низький рівень їх реалізації.

Варто зауважити, що респонденти майже однаково оцінили реалізацію теоретичних підходів у сфері освіти загалом (6,61 і 6,62 для експериментальної і контрольної груп відповідно). Це, на нашу думку, свідчить про переважання декларації визначених педагогічних підходів у нормативно-правовій базі сфери освіти та відповідній методичній літературі, аніж їх практичної реалізації у діяльності навчальних закладів, у т.ч. інноваційних (відповідний показник експериментальної групи становить 5,93; контрольної групи – 5,99).

Аналіз впровадження педагогічних підходів у практику діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів свідчить, що у сфері освіти найбільш реалізованими щодо формування цінностей учнів є особистісно орієнтований (середнє по обом групам – 7,75); системний (середній показник – 7,6); діяльнісний і гуманістичний (середні показники по 7,25 кожний) підходи. Тобто, респонденти визнають значимість впровадження визначених підходів для формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Найнижчі результати для сфери освіти отримано за шкалами: антропологічний підхід (5,5 балів у ЕГ, 5,4 – у КГ); задачний підхід (показник ЕГ – 5,6; КГ – 5,4); когнітивний підхід (середні оцінки ЕГ і КГ – 5,7 і 5,5 відповідно). Отримані максимальні та мінімальні значення оцінок свідчать, на нашу думку, про недооцінювання педагогами значення навчальної діяльності для формування ціннісних засад у сфері освіти.

Щодо оцінювання рівня впровадження теоретичних підходів безпосередньо у діяльність інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження, то респондентами обох груп найвище оцінено особистісно орієнтований та системний підходи (6,8 – оцінка ЕГ; 7,1 – середня оцінка КГ). Тобто це свідчить про вищий рівень обізнаності педагогів щодо змісту та методів визначених підходів.

Цікавим виявленим нами фактом є недооцінювання респондентами ролі аксіологічного підходу в процесі формування ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів. Ми пояснюємо це недостатньою обізнаністю педагогічних працівників зі змістом та засадами аксіології як вчення про цінності. Виявлені факти необхідно врахувати при проектуванні моделі впровадження організаційно-педагогічних умов для забезпечення зростання обізнаності учасників експериментальної роботи.

На рівні учнівської молоді нами вивчалися особистісні характеристики вихованців інноваційних навчальних закладів, які відображають ціннісні засади їх діяльності, а саме – вплив на цінності старшокласників. Для цього ми послуговувалися стандартизованими психодіагностичними методиками – «Методикою для визначення типу спрямованості особистості» (Т. Данилова) для діагностики структури спрямованості особистості, виявлення ступеню представленості в ній гуманістичної складової і «Методикою вивчення зміни ціннісних орієнтацій» (Л.Д. Столяренко), побудованою на класифікації цінностей М. Рокича, яка дозволяє визначити тенденції змін, що відбуваються в мотиваційній сфері досліджуваних.

Проаналізуємо отримані результати діагностики старшокласників інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження.

Методика для визначення типу спрямованості особистості Т. Данилової дозволяє дослідити структуру спрямованості досліджуваних з позицій двох ортогональних осей «гуманізм-егоцентризм» і «екзистенціалізм-прагматизм».

Отримані результати діагностики старшокласників свідчать, що переважаючою у середовищі старшокласників є прагматична спрямованість, що відображає домінування мотиву досягнення конкретних результатів власної діяльності. Прагматичний тип спрямованості особистості виявлено у 69,77% старшокласників експериментальної групи і 66,11% досліджуваних контрольної групи.

Егоцентричний тип спрямованості досліджуваних, за якого цілі, інтереси й потреби особистості звернені на неї саму, виявлено у 63,37% респондентів експериментальної групи і 62,78% старшокласників контрольної групи (тобто, більше ніж у половини досліджуваних). Егоцентричний тип спрямованості відображається на характері спілкування учнівської молоді, що набуває маніпулятивного характеру та може корелювати з визначеними вище результатами прагматизму як провідної стратегії поведінки учнів. Такі результати, на нашу думку, викликані комплексним впливом різних факторів соціалізації учнів, зокрема ЗМІ, де пропагуються матеріальні інтереси як провідні. Це вимагає організації педагогічного впливу на формування цінностей учнів, що передусім відповідатимуть загальнолюдським.

Натомість, гуманістичний тип спрямованості характерний для 36,63% досліджуваних експериментальної групи і 37,22% учасників контрольної групи. Тобто лише кожний третій досліджуваний характеризується толерантністю, автентичністю, емпатійністю у спілкуванні та надає значення інтересам і потребам інших людей. Такі дані корелюють з результатами вивчення прояву цінностей у суспільстві, сфері освіти та інноваційних навчальних закладів, де альтруїзм і емпатія отримали найнижчі оцінки.

Екзистенційна спрямованість старшокласників відображає рівень їх потреб у самоаналізі, рефлексії, прагненні до самовдосконалення й самореалізації як визначальних передумов особистісного становлення в підлітковому та юнацькому віці. Такий тип спрямованості притаманний 30,23% респондентів експериментальної групи і 33,89% досліджуваних контрольної групи. У ціннісних орієнтаціях старшокласників інноваційних навчальних закладів переважають егоцентричні та прагматичні тенденції, що є результатом комплексного впливу різних суспільних чинників і вимагає цілеспрямованих педагогічних перетворень.

Більш детально ціннісні орієнтації старшокласників дозволяє вивчити методика Л.Д. Столяренко. Згідно інструкції до проведення методики,

кожний досліджуваний обрав зі списку 5 цінностей, які найбільше відповідають його сучасному стану. Аналіз отриманих результатів опитування старшокласників свідчить, що для обох груп досліджуваних найбільш важливими є такі ціннісні орієнтації: наявність вірних друзів (56,40% виборів досліджуваних експериментальної групи і 52,78% – контрольної групи) і любов (50,58% виборів у ЕГ, 50,56% виборів у КГ). Такі результати відповідають психологічним особливостям підліткового та юнацького віку та можуть бути прогнозованими. Однак, вражаючим виявленим фактом вважаємо низьку масову частку виборів таких цінностей як здоров'я (10,47% досліджуваних ЕГ, 10,56% – КГ), що може свідчити про поширеність девіацій та неефективність сучасних здоров'язберігаючих технологій; мистецтво (близько 2% досліджуваних обох груп) – тобто відсутність стійких позитивних ставлень як до культурних надбань, так і власної участі у мистецьких акціях та подіях; рівність для всіх (приблизно 10% респондентів обох груп) як основна європейська цінність та право людини, основа толерантності; чиста совість і чесне життя (в середньому по 4% респондентів ЕГ і КГ) – як основа духовних цінностей. Тобто, гуманістичні, демократичні та духовні цінності старшокласників, як показали результати емпіричного дослідження, не є достатньо сформованими, що підкреслює актуальність наших наукових пошуків.

Таким чином, при дослідженні актуального стану ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів проведений аналіз (на рівні педагогічних і учнівських колективів) дозволяє сформулювати такі **висновки:**

1. Відсутність у освітньому процесі інноваційних навчальних закладів цілеспрямованої педагогічної діяльності з формування ціннісних засад їх діяльності призводить до почасти декларованості загальнолюдських цінностей в освітньому середовищі та значне переважання прагматичних цінностей, пов'язаних з матеріальним становищем та соціальним статусом суб'єктів освіти.

2. Формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів відбувається під комплексним впливом великої кількості факторів (зовнішніх і внутрішніх), їх врахування для цілеспрямованого впливу вимагає впровадження системи організаційно-педагогічних умов.

3. Виявлено взаємозалежність між результатами дослідження на різних рівнях педагогічного експерименту. Так, цінності суспільства можуть підсилювати або нівелювати цінності сфери освіти, які, в свою чергу, визначають засади діяльності інноваційних навчальних закладів та особливості ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу – педагогів та учнів.

4. Результати дослідження ціннісних орієнтацій та спрямованостей старшокласників свідчать про недостатній вплив наявного освітнього середовища інноваційного навчального закладу, що вимагає проектування, апробації та впровадження цілеспрямованої педагогічної діяльності.

Отримані висновки дослідження актуального стану ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів дозволяє нам визначити **перспективи подальших досліджень** визначеної проблеми шляхом проектування перетворюючої педагогічної діяльності, спрямованої на покращення аксіологічних засад діяльності закладів освіти – педагогічних умов, моделі їх впровадження, методики і технології.

Використана література:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2012. – 352 с.
2. Козак Л. В. Структура та ознаки інноваційної професійної діяльності викладача вищого навчального закладу / Л. В. Козак // Педагогічний процес: теорія та практика. – 2012. – №2 – С. 50-60.
3. Тимошук Н. С. Інноваційні форми та методи особистісно орієнтованого виховання старшокласників у процесі позакласної роботи. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/3764/1/05tnsppr.pdf>

4. Цимбалару А.Д. Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу : наукові підходи / А. Д. Цимбалару [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em4/content/07cadast.htm>
5. Шапран О.І. Педагогічні інновації в практиці роботи вищих закладів освіти / О.І.Шапран // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту імені Г.С.Сковороди. – Вип. 1. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 40 – 48.

References:

1. Dychkivska I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii : pidruchnyk / I. M. Dychkivska. – K. : Akademvydav, 2012. – 352 s.
2. Kozak L. V. Struktura ta oznaky innovatsiinoi profesiinoi diialnosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu / L. V. Kozak // Pedahohichni protses: teoriia ta praktyka. – 2012. – №2 – S. 50-60.
3. Tymoshchuk N. S. Innovatsiini formy ta metody osobystisno oriientovanoho vykhovannia starshoklasnykiv u protsesi pozaklasnoi roboty. – elektronnyi resurs. – rezhym dostupu : <http://eprints.zu.edu.ua/3764/1/05tnsppr.pdf>
4. Tsymbalaru A.D. Modeliuvannia innovatsiinoho osvitnoho prostoru zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu : naukovi pidkhody / A. D. Tsymbalaru [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em4/content/07cadast.htm>
5. Shapran O.I. Pedahohichni innovatsii v praktytsi roboty vyshchykh zakladiv osvity / O.I.Shapran // Humanitarnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu imeni H.S.Skovorody. – Vyp. 1. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2000. – S. 40 – 48.

Левковская К.В. Ценностные основания деятельности инновационных учебных заведений: результаты исследования

В статье представлены результаты эмпирического исследования актуального состояния аксиологической сферы инновационного учебного

заведения на уровне педагогических и ученических коллективов. На уровне педагогических работников освещены количественные и качественные результаты оценивания педагогами ценностей с позиции их распространенности в обществе, сфере образования в целом и конкретных учебных заведений; установлены основные тенденции формирования ценностных основ деятельности инновационных учебных заведений; охарактеризованы уровень реализуемости современных теоретических педагогических подходов в образовательный процесс инновационных учебных заведений как детерминант формирования ценностей. На уровне учащейся молодежи охарактеризованы тенденции формирования ценностей старшеклассников как результата деятельности инновационного учебного заведения по двум стандартизированными психодиагностическими методиками – «Методикой для определения типа направленности личности» (Т. Данилова) для диагностики структуры направленности личности, выявления степени представленности в ней гуманистической составляющей и «Методикой изучения изменения ценностных ориентаций» (Л.Д. Столяренко), построенной на классификации ценностей М. Рокича, которая позволяет определить тенденции изменений, происходящих в мотивационной сфере испытуемых.

Ключевые слова: эмпирическое исследование, ценности, ценностные основания, аксиологическая сфера, инновации, инновационные учебные заведения, организация исследования, методы исследования.

Levkovskaja K.V. Value base activity of innovative educational institutions: research results

The article presents the results of an empirical study of the current state of axiological sphere in the innovative educational institution at the level of pedagogical and student groups. At the level of pedagogical workers, the study highlights quantitative and qualitative results of teachers' evaluation of values from the point of view of their prevalence in the society, the sphere of education in

general and specific educational institutions; the degree of coherence of values at different levels of educational space is determined, as well as the degree of their implementation in the educational process of educational institutions; the study sets basic tendencies of formation of the value basis of activity in innovative educational establishments; it describes the level of implementation of modern theoretical pedagogical approaches in the educational process of innovative educational institutions as determinants of values formation. At the level of students, the study characterizes tendencies of value formation in senior students' group as a result of activity of innovative educational institution according two standardized psychodiagnostic methods – "Methodology for determining the type of personality orientation" (T. Danilova) for the diagnosis of the direction of the personality and the identification of the degree of representation of humanistic component in it and "Method of studying the change of value orientations" (L.D. Stolyarenko), based on the classification of values M. Rockich, which allows to determine the trends of changes occurring in the motivational field of the studied.

Key words: *empirical research, values, value principles, axiological sphere, innovations, innovative educational institutions, organization of research, research methods.*

Відомості про автора:

Левківська Кристина Валеріївна - кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Levkivska Krystyna Valeriivna - the Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages and Advanced Learning Technologies of Zhytomyr Ivan Franko State University.

kristinalevk@gmail.com